המאסף

חֹודש כסליו ה'ת'ק"ע

א

שירים

פזמון לחנוכה

שִׁמְעוּ עַמִּים וְהִתַּמְּהוּ תְּמָהוּ׃
מַה פָּעַל לְיִשְׂרָאֵל צוּר עֹשָׂהוּ׃
רַבּוֹת צְרָרוּם וּמִכֻּלָּם הִצִּילָהוּ׃
עֵזֶר מִצָּרָיו הוּא, וְיָדָיו לוֹ רָב׃

לֵאלֹהִים עֹז וְתַעֲצוּמוֹת מַעֲשָׂיו נוֹרָאִים
אוֹתוֹת גְּדוֹלוֹת וּמוֹפְתִים נִפְלָאִים
הֶרְאָה לַאֲבוֹתֵינוּ בִּימֵי חַשְׁמוֹנָאִים
בְּקוּם עֲלֵיהֶם יְוָנִים בְּעַם עָצוּם וָרָב׃

שמעו עמים וכו'

וַיָּגָר יִשְׂרָאֵל מִפְּנֵי חֵיל הַמַּעֲרֶכֶת
וּמִפְּנֵי לַהַט הַחֶרֶב הַמִּתְהַפֶּכֶת
עוֹד מְעַט וְזֶרַע קֹדֶשׁ הָיָה בְשַׁלֶּכֶת
אַךְ אֱלֹהִים דָּן דִּינָם וְאֶת רִיבָם רָב׃
שמעו וכו׳

מִקְוֵה יִשְׂרָאֵל זָכַר בְּרִית רִאשׁוֹנִים
וַיִּתֵּן עוֹז לִבְחִירָיו בְּנֵי הַחַשְׁמוֹנִים
בּוּז וְקָלוֹן שָׁפַךְ עַל הַגַּאֲיוֹנִים
וַיַּכְנִיעֵם וַיַּהַפְּכֵם בְּיוֹם קְרָב׃
שמעו וכו׳

הִצִּיל אֵין אוֹנִים וַיַּהֲרוֹג אַדִּירִים
אָז נָסוּ רַבִּים מִפְּנֵי צְעִירִים
יְיָ אֱלֹהַי יְרַד לִי בַגִּבּוֹרִים
וַיִּשְׁתּוֹמְמוּ מַלְכֵי מִזְרָח וּמַעֲרָב
שמעו וכו׳

כֻּלּוֹ גֹרְשׁוּ, אַדְמַת יִשְׂרָאֵל הֶאֱזְנִיחוּ
אַךְ שְׁאֵרִית חֵמָה אַחֲרֵיהֶם הִנִּיחוּ
כִּי שַׁמְנֵי קֹדֶשׁ בְּטוּמְאָתָם הֶאֱלִיחוּ
עֵת אֶל מִקְדַּשׁ אֵל גּוֹי טָמֵא קָרָב׃
שמעו וכו׳

הַכֹּהֲנִים כִּי שָׁבוּ וְאֶל הַמִּקְדָּשׁ בָּאוּ
אָסוּךְ שֶׁמֶן אַחַת בְּזָוִית מָצָאוּ
עֵינֵי אֲרוּרִים אֶת זֹאת לֹא רָאוּ
חָתוּם בְּחוֹתַם מָשׁוּחַ, וְזָר בּוֹ לֹא הִתְעָרַב·

שמעו וכו׳

נִפְלָאוֹת עָשָׂה שׁוֹכֵן זְבוּל רָקִיעַ
דֵּי הָאֵר לַיְלָה אֶחָד הָאָסוּךְ הִגִּיעַ
וּשְׁמוֹנָה יָמִים נֵר תָּמִיד הוֹפִיעַ
כַּד הַשֶּׁמֶן לֹא חָסֵר וְלֹא זָרַב·

שמעו וכו׳

חָזָק גּוֹאֲלֵנוּ מִי יְמַלֵּל גְּבוּרָתוֹ
מִשְׁעָן וּמִבְטָח עוֹז בִּישׁוּעָתוֹ
חַסְדּוֹ גָּבַר עַל עַם סְגוּלָתוֹ
יְכַפֵּר עֲוֹנוֹ וְיִסְלַח חַטָּאתוֹ כִּי רָב·

שמעו וכו׳

ב

באורי ספרי קדש

באור מלי עברית ופתרון פסוקים נעלמים

תוספת באור אל נחש בריח (קלאפפער׳שלאנגע)

אמרו על הנחש בריח כי בהבטות ושקירות עיניו ישבה צבי ויקח טרף לנפשו. והיה כאשר יביט בחיות קטנות או בעופות קטנים כן יטריחם ויתנעם לנום מפניו, הנה והנה ירוצו אל מולו ואל מול המקום אשר היו בראשונה הלוך ושוב, אמנם מעט מעט ירחקו מן המקום הזה ויקרבו אל בטן משחיתם, ובאשר הרבו את מרוצתם פעמים רבות, כעגל ירקדו אל מולו, בפיו אשר פער יקפצו וירדו חיים שאולה. והוא חנם יבלעם, לא עמל ולא יגע בם, ממקומו לא סר, לא זע ולא קם מתחתיו. והוסיפו עוד לאמור: ״מעשה כשף מעשיו״. ואתה הקורא אל תדמה בנפשך: משיחות הילדים ונשים זקנות, מן חיות בחדרי המילדות, או מן אנשים חשוכים בא הספור הזה והדעה הזאת, אל נא! כן ספרו וכן חשבו רבים מן המחקרים יודעי תולדות נפש חיה, ובראשם הגדול מכולם ל י נ ע א ו ס בכורם. ואם אמנם הדעה הזאת רחוקה היא ממני במאוד מאוד, בכל זאת בטוח אני כי גם החכמים והמכשפים אשר נקראו חרטומים חשבו כמחקרים האלה. גם נראה לי כי פעולות הנחש ההוא והדומים לו בענין השיאו הדורות הראשונים לאמונת

הכסף, ולא עוד הלא המשכיל משלים אחר דעת ההמון הוא נוטה, ולא אחר איש מתחכם בחדר מדעו; אם כן גם בגלל הדבר הזה הנחש בריח משל הוא על ארץ מצרים, ארץ מלאה כשפים מאז ומקדם ככתוב, ויקרא גם פרעה לחכמים ולמכשפים ויעשו גם הם בלהטיהם כן.

והנכון בעיני הוא, כי כאשר יביט הנחש בריח בחיות קטנות או בעופות קטנים עיני לוהטים ולהבים לו (פייאריגע אויגען) כברקים הם סקירות עיניו לחלושי כח האלה, ברקים רב ויהומם, כדמו כתעו, אין מנוח לנפשם, ואין מנוח לכף רגלם, כאיש משתגע כן ירוצו הנה והנה, כאבדו מהם כל משכיות לב, ולא נשאר להם רק רעיון המשחית הזה, לכן אליו ירוצו וממנו ירחקו; אמנם כאשר ירבו את מרוצתם כן יגבר עליהם החתת, רעדה ופלצות יאחזמו, פוגת לב יטריחם, ותקצר נפשם בעמלם, יחרפו נפשם למות, כשמחים אלי גיל ישמחו כי ימצאו קבר. ואין בדבר הזה הפלא ופלא מפלא אשר עינינו רואות יום יום, כי האנשים אשר אחזו בם הפחד המבהיל אותם לא ינוסו משחת אשר פחדו, וכאשר תגבר עליהם הרעדה יפלו בו, ובתמהון לב ירוצו אליו, ואם מקרה ופגע כזה יקרה לאדם אשר חלק לו ה' בבינה למה כתמה אם עזובי שכל וחלושי כח כאלה אשר מקול עלה נדף מתחלחל לבם בקרבם יכשלו במכשלה הזאת.

ובספר אשר הזכרתי במאסף משנת ה'תקס"ט דף ש"ל מכונה בשם: על מעשה כשף מן נחש בריח, מלא בעלי מחשבות רבות לבאורו, אמנם לדעתי דבריו אינכם נכונים, כי הנחש בריח לא יעלה על העץ, אם כן אין מקום לבאורו על הנחש בריח. עיין בספרו. ואם היסוד אשר הנחתי יסוד מוסד הוא, רצוני לאמור, אם

עיני נחש בריח לוהטים הם כאשר יביט בחיות ועופות, אז תבין ותשכיל איך הושאל שם להם על מעשה כשף בפסוק: ויעשו גם הם בלהטיהם כן.

סוף דבר הכל נשמע — לא אכחד ממך אתה הקורא כי בכל הספרים אשר חפשתי אחר תולדות נחש בריח מצאתי רשום כדברים האלה; הנחש הזה נמצא במחלוקת הארץ הנקראת אמעריקא; אמנם אולי לא ידעו בעליהם מציאותו כי אם ממחלוקת אמעריקא כי רבו עליה העוברים והשבים, ואולי אבדה שאריתו במחלוקת הארץ אפריקא ואזיען, כאשר נאבדה השארית מן התחש ומן מינים אחרים, כי כאשר ירב האדם על פני האדמה כן ישמיד החיה רעה מן הארץ, ואיך לא ישמיד עד כלות המין ההוא בכור המות ואב למזיקים את הנחש בריח אשר הוא קל להשחית אותו מהר, כי תנועתיו לאט לאט, וקול תנועותיו נשמע מרחוק, ובאבן קטנה שקול תשקלנו כרגע. ואל אפנה אם ירבו השוככים באמעריקא גם שם ימחה שמו ויאבד זכרו.

באור הפסוקים ד"ה עד ל"א בפרשה למד מן ספר איוב

(ד"ה). עגומה פרושו דאבה וכן בדברי רבותינו ז"ל לא יתלוש מפני עגמת נפש. (לשון הרד"ק שרש עגם.) ועִנין הפסוק ובא אחריו הוא: הלא בכיתי לקשה יום כי בא אלי הרע במקום הטוב. עיין בפרוש רש"י ז"ל. (ד"ז). מעי רתחו ולא דמו. להפך היה כאשר ראיתי איש קשה יום ואביון רתחו מעי ולא דמו. קדמוני ימי עני. כמו קדמוני מוקשי מות, מדוע קדמוני ברכים, אם כן הוראתו פה: הימי עני קדמו לי, אמנם בפסוקים הבאים יבאר דעתו: הוא

הלך

הלך באישון לילה לבקש ולחנן עבור האביון, אמנם הבשורת הימי עני מן האביון קדמוהו, כי מלאכיו שלח לפניו, כי לאח ולריע היה לכל יגור אשר עליו תאבל נפשו. (ק״ח) קדר הִלַּכְתִּי בלא חמה. אנתי ללכת באישון לילה, וכן לא הִלַּכְתִּי בגדולות ובנפלאות ממני: לא אנתי ללכת בגדולות ובנפלאות ממני, כי אם דרשתי וחקרתי היטב, למען לא אכשל בהן, וכן אם הִלַּכְתִּי עם שוא ותחש (שרשו חוש) על מרמה רגלי, עניכו לא אנתי ללכת עם שוא ולא חשתי למרמה רגלי כאנשי חמס הממהרים מעשיהם למהר שלל ולחוש בז, ומחלוקת השניה מן הפסוק הזה: ״ולא חשתי למרמה רגלי״ תעיד על הפרוש הזה ועל הנקוד הִלַּכְתִּי מבנין הכבד, אמנם בספרים אשר לפנינו נכתב אם הָלַכְתִּי עם שוא (איו' לא ה) נגד הענין כאשר בארתי, גם נכתב בספרים כל היום קדר הִלַּכְתִּי נגד הכלל אשר אזכיר, והוא: כל הפסוקים אשר נאמרו בספר אחד מכתבי הקודש, ונשנו בס' אחר מהם בלי שנוי עניכם ענין אחד ושפה הוראותו לפי הענין: קדר הלכתי בלא שמש, באישון לילה, ובתהלים (ל״ח ז׳) הוראתו לפי הענין הוא: הלכתי בבגדי אבל, ולא עוד הספרים אשר לפנינו הם נגד המסרה וז״ל: ״הלכתי ג׳ וסימן קדר הלכתי בלא חמה, אם הלכתי עם שוא, ולא הלכתי בגדולות״ (ק״ט) לבנות יענה. עוף גדול וחזק מכל העופות, גם כנפיו ונוציו גדולים מכל, אשר אין לו חלק בבינה, ופעם ירנן ופעם יקונן, ואיוב קרא אותו בעבור הרנה (איוב ל״ט, י״ג) כנף רננים. ובעבור הקינה בנות יענה, ובל״א שם עוף הזה (שטרויס). (ל׳ד), וחרבתו: עורי שחר מעלי ועצמי חרבי, ועצמי

חרה

חרה מני חרב, וענינו: הלכתי כחום היום עבור האביון על כן עורי שחר מעלי ועצמי חרה. (ל"א) אבל. יש אבל יחיד ואבל הקהל. אבל יחיד הוא הבכי ומספד תמרורים אשר יבכה האדם על אבדן קרוביו ורעיו כדרך הנטוע בלב כל אדם, ואבל קהל הוא ההספד על אבדן אדם גדול בדורו, בו יסופר בשבח המת, בו ידובר דברים אשר החי נותן אל לבו במליצה נחה, בו ישאו משלם בקינות, כקינת דוד המלך על שאול ויונתן בנו, ואם השומע מתעצב על אבדן אדם גדול הדבורים הרמים והנשאים למשיבת נפשו הם לו, ועל כן אמר המלך שלמה: „ טוב ללכת אל בית אבל (בית מיוחד למספד גדולי הדור) מלכת אל בית משתה ״: אמנם באבל יחיד אין בו כי אם בכי ומספד תמרורים, לכן אמר הנביא ירמיה: בת עמי חגרי שק והתפלשי באפר אבל יחיד עשי לך מספד תמרורים ״ אולם בימי איוב היו מזמרים בקול יללה בקינות אשר קננו על אבדן אדם גדול כנראה מפסוק אשר לפנינו: ויהי לאבל כנורי וכו', אשר ענינו לאבל לבד היה כנורי. ומפרשים פרשוהו דרך משל אמנם כבר אמר רש"י ז"ל: אין לך מקרא יוצא מידי פשוטו.

איבערזעטצונג איוב קאפיטעל למ"ד

(דיא פֿאָלגענדען פֿערזע געהערן צו איוב'ס זעלבסט־גשפרעכען)

כ"ח. נערפֿאָם איך ניכט בייא דעם אנבליק איינעס ליידענדען אין טרעהנען,

וואר דיא וואהרנעהמונג איינעס אונגליקליכען ניכט איינע מאַרטער פֿיר איינע זעעלע;

כ"ו· דאס איך שטאטט דעס ערוואַרטעטען גוטען נור
בע:עס,
שטאטט דעס ליכטעס נור דיסטערע, שווארצע
וואָלקען טויאַן אום?
כ"ז· געריטה ניכט פֿיאַעהר איין איננערסטעס אין
אויף:וואַללונג — אין אונרוהע?
פֿאַהאַן טיקטע איך דיא אונגליקסנאַכריכט;
כ"ח· אין איינער שטאָק פֿינסטערען נאַכט איילטע איך
נאַך;
שטאַנד דאַן פֿאַר דער געביטהענדען פֿער:אַאַזונג,
אונד טרוג פֿלעהענד, וויא איין געבעטה, איינע פֿיר·
ביטטע פֿאַר.
כ"ט· אך! איך וואַר דער ברודער איינעס יעדען טרו·
רענדען געשעפפֿס.
נאָך איין טהאַטיגער פֿריינד איינעס יעדען קלאַ·
גענדען שטרויסעס,
למד· דס דיא היטצע איינע הויט שוואַרץ פֿאַרבטע,
איינע גלידער פֿערטראַקענטען, פֿערדאַררטען·
ל"א· בייא איינעם טאָדטענפֿייער נור דיהנטע איין זאַי·
טענשפיל,
זו דען קלאַגעלידערן איינע האַרפֿע·

תהלים מ"ח

(א) שתי כתות שרים שרו בזו אחר זו, הכת הראשונה מהוד ותפארת ירושלים וציון, וכת השניה מתחלת מן הנס אשר עשה ה' בארמנות ציון להפחיד מלכי ארץ אשר היו בהן, ואחרי כן שרה מצדקת ה'. הכת הראשונה שרה פסוק ב', ג', ח', ט', י"ג, ופסוק י"ד

י"ד, וכת השניה פסוק ד', ה', ו', ז', י', י"א, ופסו' י"ב,
ופסוק ט"ו שרו שתי הכתות יחדיו. (ב) מהלל מאוד,
מהלל בארצות רבות, וענין הפסוק הזה הוא: תהלתך
בכל קצוי ארץ, אמנם הר קדשך בעיר אלהינו לבד.
(ג) מחברתו: ירכתי צפון (בעיר אלהינו) הר ציון,
יפה נוף, משוש כל הארץ, קרית מלך רב. (ד)
בארמנותיה, בארמנות הקריה אשר זכר. נודע
למשגב, בפסוק הבא יבאר במה הוא נודע למשגב.
(ה) עברו יחדו. כל המלכים חלפו ועברו את
הארמנות. המה ראו כן תמהו, כאשר ראו
את הארמנות תמהו בעבור יפין, פארן, וגדלן. נחפזו
שרש חפז ושרש פחז דומים בהוראתם (עיין ספר אוצר
השרשים שרש פחז) וענין שניהם פעולה במהירות ובלי
סדר נכון. נבהלו נחפזו, בנס ה' נבהלו ורצו
במהומה ממקום למקום, ואחרי כן רעדה אחזתם וחיל
כיולדה, כי כאשר תאחז האדם הרעדה והחלחלה אין
לאל ידו לרוץ כה וכה, על כן פרשו בתחלה נבהלו ונחפזו
ואחרי כן רעדה אחזתם. (ט) כאשר שמענו כן
ראינו, כאשר שמענו מן האניות תרשיש כן ראו עינינו
הנס אשר זכרה הכת השניה בעיר אלהים אשר יכונן ה'
עד עולם. (יוד) בקרב היכלך, בתוך היכלך,
כמו רדה בקרב אויביך, אשר פרושו רדה עמך אם תהיה
בתוך אויביך. דמינו חסדך בקרב היכלך,
יש מן המפרשים אומרים דמינו הוא כמו אל מי תדמיוני
ואשוה, ואם כן יחסר הדבר אשר דמו לחסד ה', ויש מן
המפרשים אמרו כי הוראתו כמו: והיה כאשר דמיתי,
לשון מחשבה ופרוש הזה נפלא ממני, כי לא אוכל להבין
המאמר הזה: חשבתי חסד ה'. אמנם לדעתי פרושיהם

צדקו יחדיו, וענין דמינו פה: חקרנו, כי החוקר מדמה דבר לדבר, וחושב מחשבות, ורצונו לאמור כאשר היינו בתוך היכלך, במקום קדוש הזה, חקרנו חקירת אלוה, חקירת חסדך. ובפסוק הבא יבאר את אשר מצאו בחקירה הזאת. (יא) כשמך אלהים, כשמך אלהים אשר הוראתו דיין ושופט כן תהלתך על קצוי ארץ. צדק מלאה ימינך. אל אמונה אתה וגם בחסדך אין בו עול לילוד אשה כי צדק ומשפט מכון כסאך. (יד) למען תספרו לדור אחרון, כמו ה' יספר בכתוב עמים (עיין תרגום הפסוק הזה מן הבוחן, המליץ והחוקר רמבמ"ן ז"ל וכן אז ראה ויספרה (עיין בשרשים המכונה שפת אמת שרש ספר) אם כן ענינו כמו למען תכתבו לדור אחרון. (טו) הוא ינהגנו על מות. בעל המסרת אמר כי הן שתי מלות. (לשון הראב"ע ז"ל: אם כן ענינו הנהגת ה' תעבור ימי חיינו בארץ. הכת הראשונה אמרה כתבו סגולת ציון על ספר, כי גם אחר מותנו תהיה לנו הסגולה הזאת לשם ולתהלה, וכת השנייה אמרה בפסוק י"ב: שמחו במשפטי ה', ועתה נתנה טעם לדבריה, כי במשפטו הצדק תשאר לנו שארית נפשנו גם אחר מותנו, העפר ישוב אל הארץ והרוח תשוב אל אלהים כי כל דרכיו משפט.

תהלים מח

א איין זינגפזאלם דער זעהנע קרת

ערסטעס קאהר.

ב גראָס איזט גאָטט, איבעראלל בעריהמט;
אללין זיין הייליגער בערג איזט אין אונזרער גאָטטעס־
טטאדט.

ג איהר איטטערנעכטליך ליגט דער ציאָנסבערג,
אין דער טענסטען, בליהענדעסטען געגענד;
איזט דיא פריידע דעס לאנדעס,
דער וואָהנזיטץ איינעס ערהאבענען קעניגס.

צווייטעס קאהר.

ד אין זיינען פאלעסטען איזט גאָטט איינע אנער־
קאנטע אאכט;

ה דען קעניגע טראפען דארין צוזאאמען; דורכוואנדער־
טען, בעטראכטעטען זיא;

ו איט איהרען בעטראכטונגען טטיג איהרע בעוואונ־
דערונג;
וואורדען אבער פלעצליך ערטרעקט, פערווירט,
ליפען הין, ליפען הער;

ז אין גלידערציטטערן, איינע אנגסט בעפיל זיא דן,
אלז ווערען זיא געבעהרינגען. א)

איט

א) דער פזאלמיסט בעטראכטעט דיהם ערצייגניס אלז
איינע טיקונג גאָטטעס, אום דען קעניגען זיינע
פורכטבארקייט צו צייגען.

ערסטעס קאהר.

ח מיט איינעם אורקאנווינדע צערבראכסט דוא תרשיש
שיפפע;

ט דיהס הערטען וויר, יעצט זאהען אונזרע אויגען
אין דער שטאדט דעם הערן צבאות, אין דער
גאטטעס שטאדט.
אָ! דס זיא גאטט פיר דיא עוויגקייט געגרינדעט האבעי

צווייטעס קאהר

יוד אין דיינעם הייליגען טעמפעל שפאהטען וויר דיינער
גנאדע נאך.

יא הערר! דיינעם נאהמען אללערליכטער ב) ענטשפריכט
דיין רוהם
פאן איינעם ענדע דער ערדע ביז צו דעם אנדערן —
נאך דער גערעכטיגקייט גרייפט דיינע רעכטע. ג)

יב עז פרייע זיך דער ציאנסבערג,
זייעט ענטציקט טעכטער יהודה!
דיינער געזעצמעסיגקייט וועגען ג

געהעט

ב) דער נאהמע אלהים (גאטט) הייסט אין דער
העבראישען שפראכע אורשפרינגליך ריכטער.

ג) דער פסאלמיסט גיבט צו פערשטעהן; אללעז האנד-
לונגען גאטטעס זינד זיינר גערעכטיגקייט אונטער
געאורדנעט; זעלבסט גנאדענפערהיבונגען פינדען
ביא גאטט ניכט ווידער דיא גערעכטיגקייט שטאטט.

ערסטעס קאהר.
(אונטערבריכט דאס לווייטע קאהר)

יג גהעט אום ציון רינגס הערום,
אומקרייזעט עז גאנץ,
לעהלעט זיינע טירמע,

יד בעמערקעט זיינע פעסטונגסווערקע
בעטטייגעט זיינע פאללעסטע
לייכענט אללעז אויך פיר דיא שפעהטע נאכקאממענ
טאפט.

בידע קעהרע.

טו דען דיזער גאטט, אונזער עוויגער גאטט, פיהרעט
אונז נור אונטערבליכקייט. ד)

ד) דאס ערסטע קאהר וויל זאגען; ליילנעט אללעס אויך,
דען גאטט פיהרט אונז לו איינעם עוויגען רוהם;
דאס לווייטע קאהר אבער: פרייעט אייך מיט דער
גערעכטיגקייט גאטטעס, דען דיזע זיכערט אונז
דיא אונסטערבליכקייט דער זעעלע.

פתרוני

ג

תולדות גדולי ישראל

מגילת ספר

והיא תולדות איש מופת, ה"ה הרב הגאון האמתי המנוח כמהו' יעקב יעבץ זצ"ל, אשר היה אב"ד בק"ק עמדן, בן הגאון אמתי המפורסם בכל הגולה חכם צבי זצ"ל. אשר תולדותיו וקורות אבותיו אדירי כל חפץ נכתבו ושום בספר בכתיבת יד המנוח בעצמו, וקרא שמו מגלת ספר.

אמרו המאספים: אוצר מגילת ספר הזאת הלא היא כמוסה בין גנזי אוצרות הספרים אשר ביד ידידנו, איש חמודות התורני החכם השלם, יפה נוף מגזע שלשלת היוחסין מהו' ...... שי'; ומאהבת החכמה והמדע, ולמען הפילס בישראל, ולחוק זכר גדולי עמנו בלב זרע ישורון עד דור אחרון, היטב היטב עמנו החכם מהו' .... הנ"ל, ונדב לבו להשכיל לנו המגילה הזאת להעתיקה במאסף. ובמה נשיב תגמולות הנחמד הזה? הן בצע כסף לא לקח מאתנו, ותשורה אחרת אין להביא; לכן ירצה לפניו מנחת פינו, והפאר

והשבח

והשבח אשר נתן לו בזה, לעיני בני עמנו ולעיני כל קוראי מכתבנו, כי לו נאוה תהלה, כי צדקות עשה בעמו, והפליא עשות טובות עמנו, במתת יקרה ונחמדה הזאת. —

והנה ישראל הוא יודע, דור לדור יספר יקר תפארת האיש הגדול, אשר תולדותיו אנחנו מובילים פה, כתובים מאצבעות המנוח הקדוש ז"ל בעצמו. כל שומעיהם תצילנה שתי אזניו ממעשים נפלאים ונוראים אשר קרו לאבותיו ואבות אבותיו, ואשר קרו לו בחיי עצמו. גם הזקנים אשר עודנו בחיים חיותם נשארים מדור הגדול הלז, אשר עוד רשום בנפשותם פלאי קורות המנוח הזה ומלחמותיו אשר היו לו עם שאר גדולי דורו, גם המה לתאוה יבקשו לראות מעשה החיים וסיפור התולדות מהענק הגדול הזה נכתבים על לוח וספר; אף כי הצעירים ממנם לימים, אשר אך לשמע אזן שמעו נפלאות ממנו, הלא המה כלתה וגם נכספה נפשם לקרוא מעל הספר דברים נפלאים כאלה. אמנם בהיות כי ימי שני חיי יעקב המנוח ז"ל מלאו עמל וכעס, ודברי ריבות בשעריו, ובקרבי ראש יחד יתנגח עם שאר ראשי תפארת ישורון; ויען כי חק וגבול שמנו למכתבינו, לבל יבא כל ריב וכל מדון בשעריהם, ואך אמת ושלום יהיו דגליהם, לכן שמרנו לנפשותנו, ונשיב באיתן קשתנו, לבלי נזכיר שום פרטי ענין ריב וקטטה, ונגוע בקצהו; ועבור זה, ובעבור שאר אריכות דברים הבאים במגלת ספר הזאת, אשר אין להם חפץ לכל אדם כ"א לסעיפי משפחת הגאון המנוח ז"ל, קצרנו המגלה הזאת, והעתקנו כמעט השלים ממנה, דברים הנוגעים בקורות חייו, השוים לכל נפש, ואשר לא ירעו ולא ישחיתו לאיש; וכאשר

כגיע אל נקודות זמן ומקום ריב אשר היה לו או לאבותיו, נזכיר אך בקצרה: פה היה לו ריב עם פלוני ופלוני וכו', וזאת היתה אחרית הדבר, ודוגמתו. והעושה שלום במרומיו יעשה שלום עם יראיו, ואנו אין לנו חלק ונחלה עם הדברים הרחוקים מהשלום והאחדות. וכן חק וגבול שם עלינו האיש אשר נדבו לבו אותו לתת הספר הזה בידינו, לבלתי הוציא מכשול מתחת ידיו, לתת מקום לבעל דין לחלוק, ולעורר את השנאות הראוים להתישן לבלתי העלות עוד על לב, ולבלתי נגוע בכבוד קדושים אשר בארץ, ועל כן בזאת יאות לנו לבלתי העתיק מדברי הספר היקר הזה כי אם אחרי אשר יעבור שבטו עליהם, ואת אשר יבחר נבחר גם אנחנו, והיה זה שלום.

ד"ה

מגילת ספר

אבי ישמרכם השומר אמת לעולם, באור ה' הקבצו ושמעו אל יעקב, וישמע אליכם אלהים אֱלֹהֵי אלהיכם ואלהי אבותיכם.

אספרה אל חק ולפועלי אתן צדק, ואומרה רבות עשית אתה ה' אלהי, אגידה ואדברה עצמו מספר, איה שוקל ואיה סופר. ה' אלהי ארוממך כי דליתני ולא שמחת אויבי לי, עצות מרחוק ה' נראה לי ממעשיו ועלילותיו אשר הראני, ואמרתי מי יתן ויכתבון בספר מלי לעד בצור יחצבון בכתב בית ישראל, בנים יולדו

יקומו ויספרו לבניהם ליום אחרון, אז ימלא שחוק פינו ולשוננו רנה.

ואתחיל מאבי זקני, אבי אבא ז"ל, אשר אני נקרא בשמו, ה"ה הגאון מהור"ר יעקב במהור"ר בנימין אשכנזי מגזע ז"ק, כן הי' מנהגם לחתום שם משפחתם, כי היו זרע קדש, בני נחונים ונרופים בימי הגזרות ושמדות' והמה נשארים נאמנים לה' מכמה דורות מגדולי חסידי אשכנז הקדמונים. ואבי זקני הנ"ל הי' אחד מראשי חכמי ווילנא המפורסמים באותן הימים לפני גזירות חמיל שר"י, והי' תלמידו של הגאון מהו' יעקב אב"ד דק"ק לובלין, אביו של הגאון מהו' העשיל זצ"ל, אשלו שמש בישיבה, ונתן לו בתו. אבא רבא הוא חתנו של הגאון החסיד שבכהונה בעל ס' שו"ת שער אפרים ז"ל, ראש ב"ד בק' ווילנא המעטירה אז בהיותה בשלותה, והיה לו כתב יחוסו עד אהרן הכהן.

וא"א זקני הגאון בעל ז"א ז"ל החסיד הגדול הנ"ל, היה כל ימיו יושב בתענית חוץ משבת וי"ט, לבד מכמה פעמים בשנה שהי' מתענה משבת לשבת, ושאר תעניות רצופות, ובכל זאת הי' פניו מאירות כחמה, כאלו כל יום שותה שכור, ולא פסק פומי מגירסא יום ולילה. והרוצה לדעת עוד מתעשיו והרבצת תורתו ועומק למודיו והוראותיו וקורותיו, יעיין בהקדמת הספר ש"א שכתבה בנו הרב המובהק כמהו' יהודה ליב ז"ל, שהביא בספר הלז של אביו ז"ל לדפוס; ונפטר זקני הגאון החסיד במקום כבודו ק"ק אובין, והיא נקראת בודין, היא היתה עיר גדולה ועשירה, הרבה שנים קודם שכבשה הקיסר וכו' והרב ר' יהודה הנ"ל תקע אהלו של תורה בירושלים תוב"ב, ומת שם בשם טוב, והניח אחריו בן חכם גדול

הרב

הרב ר' ידידיה ז"ל, אשר נשא בת הרב יצחקי ז"ל מרא דארעא ישראל בימיו. ובת אחת היתה לאמ"ז הגאון בעל שער אפרים, ושמה נחמה ז"ל, היא היתה אם אדוני אבי מורי הגאון אשת זקיני הרב מוה"רר יעקב הנ"ל. וספר לי עליו הגאון ר"ד אופנהיים, שהיה מכירו ותלמידו מובהק, והגיד להפליא מגודל חכמתו ובקיאותו, כי ארבעת חלקי ש"ע היו שגורים לו על פיו, ונעשה לו נס, כאשר אספר הנה.

ויהי בשנת ת"ח לפ"ק, עת צרה לישראל בארץ פולין ליטא ואוקריינא מצר הצורר חמיל שר"י, ומשם נתפשטה הגזרה ונמשכה לקהלה הקדושה ווילנא המהוללה ועדינה, נדדה מקינה אחר שהיתה יושבת בטח ושאנן, ורבו שם בעלי חכמה ומעלה ועושר, ועלו לשם ולתהלה על כל שאר ק"ק. לכן בכל מקום שהגיעו לשם בנודם וטלטולם בארץ אשכנז והמדינות היו נחשבים מאוד. כך שח לי הישיש הק"ה ר' בער כהן, יושבי הקהלה הזאת עלו לשם ולתפארת על כל אנשי פולין בכלל. אמנה חכמיה היו אנשי שם ומופלאים גדולים, שלא משו מתוך אהל בית המדרש הגדול שהיה שם למודם, וכל הלילה לא יחשו ללמוד הלכות ופוסקים, לדרוש ולחקור באמתה של תורה, להלכה ולהוראה, ולא היו ישנים בבתיהם כל ימות השבוע, כי אם בלילי שבתות וי"ט. ומהם נעשו גבורי חיל אריות בתורה, כלם זכו להיות מורי הוראות בישראל עם שאר לומדים מופלגים קצינים ומנהיגים. מהם היו החכם המושלם הגאון החסיד שבכהונה בעל שער אפרים ז"ל שהיה ראש ב"ד בווילנא, והוא בעל ברכת הזבח ושאר חבורים, כאמרו עליו שהיה יודע טורים וב"י וכו', והרב בעל הש"ך, והרב החסיד

ובעל הוראה בית הלל ז"ל, מלבד שאר גדולים, כלם הלכו בגולה כפולו בארץ להרבין תורה בישראל, והיו למאורות. מהרש"ך נעשה אב"ד בפירדא, ומשם נתעלה לשבת על כסאו הרבנות בפפד"ת. והרב בעל בית הלל נתקבל לאב"ד בהאמבורג ואלטונא, והרב ש"ך בהעלישויא בארץ מעהרין. אבי אבא עם כל בני ביתו נתישבו ג"כ במעהרין, מתחלה היה לאב"ד בטריבש, ולן צדק בבית הקצין המפורסם בשם רייך קויפמאן ע"ה, ושם למד אצלו בנו של העשיר הלז. אח"כ היה אב"ד בק"ק ברודא, ואחר זה נתקבל שוב לאב"ד בק"ק אונין, בהיותו עוד עומדת בעושר ומעלה, וקבע שם ישיבה, ושמעו הולך גם בכל ארץ טורקייא הסמוכה לשם. ——

אך בטרם בואם אל המנוחה והנחלה עברו עליהם רעות רבות וצרות צרורות על נפשם, כמעט שכנה דומה נפשם בחרב היונים האכזרים ימש"ל. פקח אזניך ושמע מה שאירע לאבי זקני הרב כמהו' יעקב ז"ל, שהיה אז בחור בשנים, ובהחפזם לנוס ולהמלט על נפשם מפני חרב היונה, נפרד האיש השלם הזה מחמיו ומאשתו הילדה (שנשארה אצל אביה, שברח עם בניו ואשתו אל ארץ מעהרין שלא יטבעו בטיט היון) ופגעו בו בא"ה זקיני מהר"י ז"ל הטמאים האכזרים האלה אשר הרגו חללים, עקרו כמה קהלות לא השאירו פרסה מבני אומתנו בארץ אוקריינא, וחשבו למחות שם ישראל מארץ ליטא ופולין, ושפכו דם נקיים קדושים נאמנים לאלהיהם לאלפים ולרבבות אשר היו כצאן לטבחה. וכאשר פגעו הארורים באיש צדיק הלזה, וגזר עליו השבאי שיכרע לחרב להתיז ראשו, וכן עשה, פשט צוארו לחרב חדה

למסור

למסור נפשו להריגה על קדושת הי"ת ויחודו, ובעודו על ברכו לקבל המיתה במכת חרב, וכמעט ספרחו נשמתו, הנה זה מלאך נגע בו, כי נתן ה' רחמים בלב הצר וחמל על רכות שניו, ותחת שהיה רוצה להוליך החרב על הצואר בצד החד, נכמרו רחמיו ועשה לו דחיפה בצד בקרנא של כלי חפצו דרך בזיון, ואמר לו קום! לך כלב בחור ולך לנפשך. ויצילהו ה' מחרב רשעים באופן נפלא מאוד, ויהי לנס ופלא גדול. ויתחבא אח"כ בין ההרוגים מיראה מחרב שאר אכזריים, ולא נכר להעוברים דרך שמה אם הוא חי או מת. היה לחורב ביום, מוטל בין המתים הנהרגים על קדוש השם, ובין בצעי המים מתכסה בשק למחסה מקרח. בלילה היה נודד לבקש איזה מחיה ולקט עשבים מפרי מר הגדול בעשבים באגם, להחיות את נפשו. במ"ב הזה נשאר כשמונה ימים, עד תום כל הגוי ערל וטמא ולמא דם כזאבי ערב לעבור, אז ברח אל נפשו וימלט.

והנה בהיותו בין ההרוגים היו שם איזה אנשים מבני עמנו מתחבאים גם הם, ועמדו מרחוק וראו כל המעשים של א"א זקני ז"ל, איך שחה לעפר נפשו תחת יד הצורר ברצותו לפגוע בו, וחשבו שכבר הותז ראשו בכרעו לטבח, וכראותם חרב הצר מונחת על צוארו, חשבו כי לא יחיה אחר נפלו בדחיפה לארץ באותה החרב, שלא היתה באמת מכת מות כלל, אך האנשים ההמה העומדים בית המרחק ורואים בבהלה ואימת מות נפלה עליהם, דימו שהורס ראשו מעליו והושלך לארץ. (כעניין שאמרו חז"ל בגמרא דחזו דמחו לי' וכו', עד אחד במלחמה איכו כאמן, אבל כאן שנים היו, ואמרו ג"כ בדדמי) לפיכך כשהגיעו אלה האנשים אל אא"ז הגאון בעל שער אפרים ז"ל,

שנמלטו מיד האויבים בחמלת ה' עליהם ובאו למדינת מעהרין למקום חפלס, ויפקד מקום אדוני זקני מהר"י ז"ל, וחקרו אחריו אצל פליטי חרב הנ"ל, אם ראו אותו חי או מת, ויענו האנשים הנמלטים ההם הכשרים והולכים לתומם, ויאמרו, כי ראו בעו"ה שברע להריגה והותז ראשו, העידו על מה שלא ראו בראיה ברורה. על זה התיר הגאון הגדול המפורסם בדורו כמהו' העשל זצ"ל, את אשתו ע"פ שאלת חכם והוראה להתיר, כי היה דבר פשוט מאוד, וברור בכתוב בתורה, על פי שנים עדים יקום דבר, אף כי בעגונה דהקילו חז"ל אצלה. אך אשתו הילדה היפה בנשים לא רצתה לקבל תנחומין על החי בעל נעוריה, ולא הטתה אזן לכל השידוכים הגדולים אשר דברו לה, ומאת ה' היתה זאת שתעמוד הצדקת בטהרתה, להוציא ממכה שלשלת גדולה, דור ישרים יבורך, מטע להתפאר, כי אחר חצי שנה בא ההרוג ברגליו, ויהי לאות ולמופת בישראל. מן אז והלאה לא רצה הגאון הנ"ל להתיר שום עגונה בדור ההוא ובצוק העתים, שהיה שם עגונות רבות מבעליהן הנאבדים ברעש ההוא משוד היונים הארורים, וירא ממכשול, על כן קבל עליו שלא להזקק לשום התרת אשה, מאחר שהמכשלה הזאת תחת ידו, שהתיר אשת איש גמורה, ואמר שבעת רעה כמוה אין לסמוך כלל אפילו על שני עדים גמורים. ונתקיים בו לא יאונה לצדיק כל און:

אחר זאת נולד אבא מארי זצ"ל, צבי תפארת ישראל, מהזוג הנבחר, עודם בארץ מעהרין, ומשם באו אא"ז הגאון בעל ש"א עם חתנו אא"ז מהר"י ז"ל עם כל נפש ביתם לבודין היא אובין, ראש מלכות אונגרין, והיה שם רב אב"ד כמה

שנים לקהל החשוב אשר היו שם בעת ההיא, והנהיג נשיאותו בכבוד גדול, והתחתן בעשירי הקהלה עם בניו ונכדיו, והרביץ תורה לרוב, ויהי שמעו הולך בכל ארץ טורקייא, ובארץ ישראל גדול שמו, רבים מגדולי הארץ מריצים אליו אגרותיהם בשאלות ותשובות, כאשר ישאל איש בדבר אלהים. ואדוני אבי מורי הגאון ז"ל עודנו נער רק בשנים למד תורה אצל אביו א"נ ז"ל בשקידה רבה, והיה לו לב חריף וזכרון גדול ועצום מאוד. והלך לסאלוניקי בימי חרפו ללמוד גם דרכי חכמי הספרדים, אשר היו שם בעת ההיא חכמים גדולים ועצומים, ושמש את הרב הגדול כמהו' א"י' קובו זצ"ל ביחוד, ומשם חזר לבודין אל בית אביו, ולו שם כשם הגדולים בעודו ילד בחור בשנים, ומצאתי ראיתי בין כתביו אגרת כתב ידו הקדושה של א"ז הגאון החסיד בעל ש"א ז"ל, שכתב לו לסאלוניקי להזכירו על שקידת למודו והתמדת חקירתו את חכמי הספרדים לעמוד לפניהם לשמש, ולדעת לב כל אחד מהם וחכמתו, ולהביא אתו מחידושיהם, באגרת הזאת הרבה לכבדו את"ה ז"ל הילולים ותוארים כדרך שכותבים לגדולים אנשי השם. וא"א מורי הגאון ז"ל מאז בילדותו החל רוח ה' לפעמו, וכתב וחבר שאלות ותשובות ארוכות ורחבות בעשרה ידות נייר או יותר, והמה היו מונחים עד הנה בבית גנזיו, ונראה מפני גודל כמות הכיחן ולא הביאן לדפוס בספרו ח"א. גם אנכי כבד ממני הדבר לעבור עליהן ולשום עיוני בהן, בפרט שבא לידי שלא בעונתו, שמתחלה עברו ע"י זרים שנים רבות, ומי יודע מה נפקד מהן, וגם הכתב היא ספרדית, ובקושי יוכל לקרותן מאורתן, לטרדותי המרובות, והן למשא עלי, לכן בהכרח הוכחו

מן הלך עד שיבוא הגואל להם ויוציאם לאור.

גם היה אא"מ הגאון יפה תאר ויפה מראה, ועם זה היה נוהג בחסידות עצומה מנעוריו, לכן חשקו בו גבירים כבירים, ונשתדך ונשא בת עשיר גדול מעשירי קהל בודין הישנה, שהפריז לו ממון רב, והיה אא"מ ה בבודין עשיר מסוים, אח"כ היה רב וחכם בקהל שארשי בארץ בחכא, שהיו שם ג"כ עשירים מופלגים, וכאשר נלכדה העיר בודין מאנשי הקיסר יר"ה, הלכו כל הקהל שבו חקני וזקנותי, רגליהם לנחושתים הוגשו והוליכם לבערלין שר החיל של אנשי הצבא פריסן, ששבה אותם ונפלו לחלקו, ונפדו בברלין. ואא"מ ה נעתק משם בדרך נס ופלא שנעשה לו בתחלה כאשר באה העיר במצור, ותבוא כדור של אש, מקנה השריפה הגדול, שקורין קאנאן, ויפול בבית שהיה דר שם אמ"ה ז"ל, ויך את הבית רסיסים ובקיעים, ויקח הכדור את אשתו הראשונה עם הילדה שהיתה לו ממנה, והוא היה בחדר הסמוך איהן בבית אחר, ולא הזיק לו מאומה וניצול בחמלת ה' אליו, ויהי לנס, ומשם ברח וימלט. ובפרק ההוא כתב התשובה הנדפסת בספרו על אודות אשה שנפטרה ולא ח"ו הז"ק אחר שלשים יום בשנות החזרה, ונתקבל לרב בק"ק שארשי הנ"ל, ועמד לשרת את הצבור הלז עד תום מצור אובין, והנהיגו בו כבוד גדול, וכאשר קרבה פקודת העיר שארשי ותבוא גם הוא במצור מאנשי חיל הקיסר יר"ה. וכשמעו כי נשבו אביו ואמו הלך לו אמ"ה, ופנה מאותה המדינה ובא לו לארץ אשכנז. ובכל הדרך הארוכה והטלטול הכבד, לא רצה לקבל מתנה משום אדם, אעפ"י שהיה לו שם גדול, ובכל מקום שהגיע לשם חרדו לקראתו, והיה מסתפק במעט הכסף הנמצא בידו.

ובבואו לויניציאה התארח בבית הגאון החסיד המופלג כמוהרש"א זצ"ל, וחבה יתירה נודעת לאמ"ה ממנו. שם אזל הכסף מכליו, כלתה פרוטה מן הכיס, והזמין לו הקב"ה דרך פלא אחד מחורי ארץ הגר (אונגארן) שהיה חייב לו סך משוים, שבא לשם ונזדמן לפונדק אחד, ופרע לאמ"ה כל חובו משלם, באופן שלא הי' צריך לעזוב מדת חסידות שהחזיק בה מנעוריו להיות שונא מתנות, כענין שאמרו חז"ל בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו, באשר ה' אתו. משם עבר על מדינת אנשבאך, ומשם בא לק"ק פראג.

וא"א זקני מהר"י ז"ל עם אשתו אמי זקנתי אחר שעברו עליהם כמה גלגולים באו לאלטונא, וראו את בנם אמ"ה ז"ל בכבוד (כי הוא ז"ל תקע דירתו לכאן כאשר אספר למטה בעזה"י, אחר שכבר נשא אמי מורתי הרבנית ע"ה). ומשם נסעו לארץ הקדושה דרך ארץ פולין, וזכו להתישב בירושלים תוב"ב. ואחר שנפטרה אשת נעוריו של א"ז, והוא כבר זקן יותר משבעים שנה, והכריחוהו החכמים אשר היו שם שישא אשה בזקנותו, כי אין מניחין בעיר הקדושה לשבת אדם בלי אשה, אפילו יהא זקן ושבע ימים מאוד, וזימן לו הקב"ה שם זיווג שני הגון, ג"כ אשה כהנת ממשפחה מיוחסת שבישראל, היא היתה הזקנה מלומדת המופלגת שהיתה שמה מלפנים, ושמה יהודית, בת הגאון המפורסם כ"מ נפתלי כ"ץ אב"ד דפפד"מ. ונפטר אבי זקני כמוהר"י גם הוא בירושלים בשיבה טובה בן ע"ג שנה, ונכתב משם להודיע לאמ"ה ז"ל.

ונחזור לתולדתו של אמ"ה ז"ל. בהיותו בפראג הי' שמו הולך וגדול, ורצה הרב כ"ו אב"ד דמדינת פיהם

לתת

לתת לו בתו לאשה, עם ממון רב, ולא אבה לקחתה, מחמת היותה אלמנה (ונשאת אח"כ להגאון אב"ד מפראג). משם נסע אמ"ה ז"ל ובא לו עד ברלין. ועם היות שרצו כמה עשירים גדולים אשר שמעו שמעו הגדול ביחוד בק' האמבורג להשתדך עמו ולהפריז לו ממון רב, לא נתן עיניו בממון, ובחר במשפחה מי חשת, נתקשר עמו דודי הרבני כמהור"ר זאב ע"ה לקחת את אחותו, בת אבא רבא הגאב"ד דנ"ק בעת ההיא, ה"ה כמהור"ר משלם זלמן כייאמארק זצ"ל, היא אמי מורתי החסידה הרבנית מ' סרה ע"ה, כי מ"ד היתה לו אשה משכלת יראת ה' טהורה מגזע הנבחר משפחת מירלש המפורסמת מחסידי ק"ק ווינא הישנה, המלאה לה אנשים נכבדים נדיבי ארץ אנשי מעשה וחסידים גדולים, בעלי תורה מופלגים, וכל הגאונים שבאותו דור דעה דבקו בהם והתחתנו עמהם, כי גדלה מאוד מעלתם בתורה ביראה במעשים בעושר ובנכסים, בגדולה ובשם טוב וביחוסים. ואבא רבה מר קשישא הנ"ל האריך ימים על ממלכתו בג' קהלות בשלום ושלוה, והנהיג את הציבור במישור וחכמה, וכן גדלו השלש קהלות בימיו רבו למעלה ראש בעשירות וכבוד, והוא ז"ל ראה בערך מאה וחמשים יוצאי חלציו או יותר, גם דור חמשי יולדו לו בארץ ליטא, וכל אחי אמו ובעלי אחיותיו אנשים גדולים בתורה ובמעשים, מהם רבנים, מהם קצינים במדינת פולין וליטא, מלאו פני תבל והארץ האירה מכבודם.

ואמ"ה הולד מאמי הרבנית ז"ל בק"ק אלטונא חמשה בנים וחמשה בנות. בשנת תקי"ב הזאת עודם חיים וקיימים ת"ל. ושם באלטונא בנה לו ה' בית נאמן, והקים לו בהמ"ד הגדול קלויז, שיסדו לו גבירי ועשירי

הנ"ק

הג"ק להרביץ בו תורה אמתית לשמה, ונאספו אליו שמה לומדים ורבנים מופלגים מארץ פולין וליטא, שהיו עוסקים בתורה בשקידה רבה, יום ולילה לא ישבותו ללמוד גפ"ת ופוסקים הלכות ואגדות, גם מלאו ידיהם לה' בשארי ידיעות עד שנעשו שלמים בתורה ובחכמה. גם למדו ממנו ז"ל פרישות וחסידות ומנהג חסידות אמיתית ויראה פנימית, באשר היה ז"ל שונא בצע ומואס אפילו בממון שהוא של יושר אצל רבנים אחרים, ומימיו לא קבל מתנות ממון מבשר ודם היחידים, עם שפעמים רבות הביאו לו דורנות כלי כסף וכלי זהב יקרים, והשיב פניהם ריקם, ולא אבה לקבל מהם מאומה. מי יוכל לספר גדולות מעשיו, לא יאומן כי יסופר, אם לא מי שראה וידע ושמש אותו, כאשר עוד לעת הזאת (שכתבתי מגלה זו) נמצאים בג' קהלות איזה אנשים זקנים ששמשו אותו וזוכרים מעשיו והנהגתו הקדושה והישרה ולמוד תורתו, המה מתפלאים שמחה ותהלה בדברים ממנו, וזכרון שמו הוא תאות נפש מכיריו ויודעיו מלפנים, כי לא נשמע ולא נראה כמוהו בארצות האלו משנים קדמוניות, על כן גדל והצליח בתורה ובחכמה, שלמד ולימד, כי כל תורתו לשם שמים היתה, לא להתגדל ולמצוא חן בעיני בני אדם, רק להרבות כבוד בוראו. והיה לו לב אריה להציל העשוק מיד עשקו, ולא נשא פנים בתורה, קיים לא תגורו מפני איש. והפלא הגדול שלא יכלה תאות הכסף אשר יענה את הכל להטות לבבו אליה, עם היותו ז"ל מטופל בבנים ובבנות, וביתו ריקן מהכנסה מרובה, כל ימי היותו רב בקלויז לא היה לו רק ששים ר"ט לשנה דבר קצוב, והוצאה מרובה הכרחית עצומה מאוד עליו. ואף שהי' אדם ענוג ורך מאוד, חלוש הטבע ורפה המזג בכל זאת

כוהג בהסתפקות האפשרי, למען לא יצטרך למתנת בשר ודם, באשר היו בעל בטחון ואמונה אין כמוה בכל הארץ.

אמ"ה ז"ל קבע ישיבה ומדרש בקלויז דאלטונא קרוב לעשרים שנה, שהרבין בו תורה וחכמה ויראת שמים, ושמו הולך בכל הארצות, ומצודה פרושה בירושלים. ורבים מחכמי אשכנז ופולין מריצים אליו אגרותיהם ושאלותיהם בכל דבר הקשה להם, והיה חשוב דינו ופסקו כאלו נפסק ונגזר בבית דין הגדול. גם מקהלות הספרדים שואים אותו ודורשים דבר ה' מאתו, ואחר דברו לא שנו. גם צרכי צבור דשלש קהלות אשכנזים, וקהל ספרדים שבהמבורג היו מוטלים עליו לדון ולהורות בין איש לרעהו, ובין קהל לקהל, ולא סרו מאחריו. גם בהיות חמיו מר אבא רבא הגאב"ד מהר"ז מירלס הכ"ל מלך בג' קהלות, ואדוני אבי מה"נ רב בקלויז הוא היה המוציא והמביא, מחמת היות חותנו הרב זקיני, זקן ונכבד, אשר מוטל כמה שנים על ערש דוי, וכל מילי דמתא עלי' דמר אבא רמיין, וכל זה בלי שכר וכטילת פרס היה עבד לעם הזה, ותקן להם תקנות טובות רבות, וגרם לזכות הרבה רבו מלספור.

הן אלה קצות דרכי איש האלהי' אמה"נ ז"ל, לבאר כלם אי אפשר, והעליתי מקצת שבחו על ספר דרוש הספדו אשר קראתי יציב פתגם· כללו של דבר היה לו לב ארי', גבור כארי ורץ כצבי לעשות רצון קונו בכל דבר שהית' לטובת ישראל, במקומו ושלא במקומו, היה כדרש לכל שואל, לשבר מתלעות עול, ורובי תורה שבכתב ושבעל פה הוו דמי לי' כמונח בקופסא, עם בקיאותו כפלא בכל ספרי שאלות ותשובות, גם היה מכיר

וינדע

ויודע לדבר כמה לשונות, ספרדי, איטאליאני, טורקי, הונגרי, אשכנזי ועברית, ומבין בכל חכמה, לפני מלכים יתיצב, ונתן ה' חנו בעיני השררות בכל מקום אשר עמד שם, כמו שאספר למטה בעז"ה, גם הי' ותרן בממונו, ובקי במילי דעלמא ובהנהגה המדינית, והי' נהנין ממנו עצה ותושיה. ועל כלם הי' איש קדוש לאלהיו, חסיד גדול בכל דרכיו, וצנוע בכל עניניו, הי' מקובל גדול, ונאמן בכל בית ס"ה ותיקונים והאר"י, כמעט שגורים על פיו, כמו שהיה בקי בנגלה, מקרא ומשנה, הלכות ואגדות, ש"ס ופוסקים וארבעה טורים בכלל ובהרבה שו"ת חדשים עם ישנים. והיה לו לשון בדבור ובמכתב, כאשר נראה מחבורו ס' שו"ת הנדפס, (והניח עוד תכריך כתבים בערבוביא גדולה, כי היו מונחים ביד זרים שנים רבות, כי נמסרו ביד כמהור"ר אפרים ע"ה ת"י להביאם אלי, ונפטר בליסא, ונשארו שם בידי אנשים אשר לא ידעתי, ואחר החקירה והפצרה נשתלחו לידי בערבוב רב, ולא אוכל לדעת מה נפקד מהם.)

וממדותיו האלהיות הוא, שאפילו יהבו לי' כל חללי דעלמא לא הוו משני בדבוריה, ולא נשמע על פיו לעולם דברי שחוק וליצנות, ובכל זאת דיבר עם כל אדם בסבר פנים יפות, והיה אהוב וחביב לכל מכיריו ויודעיו, אשר ראו כי רוח קדושה וטהרה בקרבו, מיעוט שיחה, מיעוט תענוג, מיעוט שינה, מלא רוח חכמה ויראה מוסר וענוה, לכן היו מוסרים נפשם עליו אוהביו ותלמידיו, והיו דואגים עליו וממציאים לו פרנסה בכבוד, באופן שלא הי' מוכרח לעזוב מדת חסידתו, שהחזיק בה מנעוריו שלא לקבל מתנה, ולא נהנה מסעודות רשות, ולא יכלו

להעבירן

להעבירו על דעתו להתרצות לקבל דורנות, כי כמו למלך יובילו שי למורא, אך לא עלתה בידם.

והנה מיד אחר חתונתו עם אמי מורתי הרבנית ע"ה מסרו לו שותף מבין בסחורות להרויח בהן, כדי שיוכל לשקוד על למודו בבית הספר בלי דאגה, והשותף יעסוק בעדו עם המעות שאמנע, אבל לא ארכו לו הימים, כי השותף שלו ברח מזה לאמסטרדאם, אחר שנתאכלו כל המעות, וילא אמה"ג ז"ל נקי מן נכסיו פתע פתאום, כי הבורח לקח הכל בידו, ולא השאיר לו מאומה. ולזה רבתה הדאגה בלבו עד שנפל בחולי השחורה, מדאגה שלא יצטרך לבריות, עד שהיתה רפואתו קשה מאוד, וכבר נתיאשו כל הרופאים ממנו במקומו, ויעצוהו ללכת למקום בהר מים חיים נובעים במרחץ של ע מ ס, סמוך לנהר רהיין. וכן עשה, נסע לשם לעסוק ברפואות, ובחמלת ה' עליו הועילה למלוא ע"י זה לדי ותרופה למחלתו ושב לבריאותו. וגם כי היה לו כתב ערבות ובטחון מאבי הבורח, שהי' משועבד של קהל אלטונא, אירע שנפל האיש ההוא למשכב, ויהי חליו חזק מאוד, ודאג אמה"ג ז"ל שמא מתוך צרת בנו שהשתרגו עליו חובותיו חלה האיש עד מות, לכן לקח השטר חוב ושלחו אליו קרוע, כדי שלא יצטער, ולא ישים על לבו דברי הבריחה, וחזר האיש לבריאתו.

באלי חודש סיון בפרק ההוא (שנת תנ"ו) נולדתי אני יעב"ץ, בנו הראשון, וקראני בשם אביו ע"ה י ע ק ב (אכן אני חותם עצמי יעב"ץ, על פי צוואת אמה"ג כמוזכר בהקדמת ספר ש א י ל ת י ע ב ץ) אחר שקדמו לפני שלש בנות, והי' ז"ל בצער גדול, כמעט נתייאש מהיות לו בן זכר, כסבור בתלת זמני הוי חזקה. וכבר

לזה וסדר מוהל אחר במקומו, אם יולד לו בן בעודו נפרד מביתו. אף הוא חזר לביתו ממרחק, ובא שלם בגופו ובריאתו יום או יומים לפני המילה, והכניסני לברית, ומל אותי הוא ז"ל בעצמו, והיה לו שמחה גדולה, אצפה לרחמי שמים שתקוים בי תקותו ושמחתו בעת מולדי, ויהי רצון שלא אבוש ולא אכלם מאבותי.

עם כל זה שכלה קרנו ואבד מעותיו לא שינה מדתו, ונסתפק במועט ובמכנוס גדול כנגד טבעו והרגלו, וגלגל עצמו בצער בענין הפרנסה, רק שלא יצטרך למתנת בו"ד. אבל נמצאו בק"ק אלטונא והמבורג אנשים נדיבים, והתחכמו איך ובמה להמציא לו פרנסתו בלי שום מתנה, והיו מטילים מלוא כיס שלהם, ולוקחין ממנו ז"ל איזה סך מעות דבר מועט ע"מ לסחור בו, ולזמן קצר היו מביאין לו כפלי כפלים של הקרן, ולא שויתרו משלהם, כי השבע השביעם שלא לעשות כן, כי באמונה יעשו עמו, שלא להוסיף ולוותר לו מאומה, אבל שלח ה' ברכה במעשה ידיהם, וימצאו מאה שערים. ויהי כי זקן א"א זקני הרב אב"ד דג"ק הנ"ל וחולשתו כבדה מאוד, רצה נגיד אחד פו"מ דקהל אלטונא, שימסרו כל עסק הרבנות ביד חתן הרב אב"ד, הוא אדוני אבי הגאון ז"ל, אף שהי' עדיין רך בשנים, ושיקח אא"ז הפרס כמקדם, ולקבוע לאמ"ה פרס בפני עצמו מן הצבור בעד שמושו בהוראה ובהנהגת הקהלה, אך בדבר הזה היו מתנגדים, ולא עלתה בידו, כמש"ל בס"ד. אמנם התאמץ הנגיד הזה לקבוע לאמ"ה ז"ל ישיבה באלטונא, שבה הרביץ תורה בשקידה רבה ויצאה ממנו הוראה, גם כל צרכי צבור הרשומים היו מוטלים עליו בלי שום הנאה וקבלת פרס, ואעפ"י כן היתה פרנסתו מעופפות לו כצפור ע"י אנשים

חשובים העוסקים במלוכה במעותיו ומרויחים בהם הרבה ונתנו לו חלקו. ורבים מנגידי העיר השתדלו בעבורו אצל סוחרי לונדון, והמה שלחו לו אבנים טובות ומרגליות לסחור ולהרויח בהן, גם עשה לו הגביר הנ"ל מסחר יין כשר הבא מצרפת ואיטאליא, ועשה לו פירות בהרוחה. ובזה מצא אמ"ה ז"ל די פרנסתו בשופי בלי קבלת דורון משום בן אדם, אף אם פרס שלו מן בית המדרש דקלויז שהיה בו ראש ישיבה כנ"ל היה רק דבר מועט, ששים ר"ט לשנה, והוא היה צריך לכה"פ אלף ר"ט לשנה, כי הי' מטופל בבנים. וכל זמן שהי' כבודו שוכן פה היתה הברכה מצויה אצל בני הקהלה, ומעשי ידיהם מתברכים, והעשירים מתרבים, ממש אין כסף נחשב בימים ההם.

והוא היה אהוב ונכבד לכל העם מקלה, חוץ מאחד עשיר עצום ותקיף הגדול בקהלה היו מתנגדו. לכן אחרי מות הא"ז הגאב"ד מהר"ז מירלס ז"ל, מיד נתנו עיניהם אנשי ג"ק באדוני אבי מורי הגאון חתנו של אב"ד הנפטר, ומינוהו מיד לראש אב"ד וקצין עליהם, דהיינו הרבנות של שתי הקהלות האמבורג וואנזבעק, תיכף אחר שבאו מקבורתו של הא"ז ע"ה באו אצלו ואמרו לו, יחי אדונינו הרב, אך בק' אלטונא שם היה נמצא צרתו בצדו, הוא הרב ר"מ, ושם היה המתנגד התקיף הנ"ל, ועמו השתתפו עוד איזה משפחות בעצתו, נגד אמ"ה ז"ל. אז יחלק העם באלטונא, חצים היה אחר אמ"ה, וחצים אחר ר"מ הנ"ל, והושוו לדעת אחת שיכהנו שני הרבנים נשיאותם בשוה בק' אלטונא בשותפות, כל אחד חצי שנה. והיה ביד אמ"ה ממשלת הרבנות בשתי קהלות הנ"ל וחצי הרבנות באלטונא. עד התעורר ריב ומדון אחד

והפריד

והפריד בין הדבקים, אז הניח אמ"ה את בית הכנסת הגדולה של אלטונא שהיה הולך לשם מאז תיכוהו לאב"ד אחרי מות חמיו הנ"ל, עזב את הרבנות וחזר והלך לקלויז מקום כבודו בתחלה, וכל אנשי שלומו ואוהביו לא יכלו לפתותו להעבירו מדעתו אשר הסכים בלבו.

לא יצאה חצי שנה אחר המאורע הנ"ל שהניח כבודו בנ"ק, עד שבא אליו כתב רבנות מקהלה אמסטרדאם, והיה זה בע"ש פ' בשלח (שנת ת"ע) והוא יושב בבהכ"נ מעוטף בטלית ותפלין קורא שנים מקרא ואחד תרגום פ' השירה מתוך ספר תורה, והובא אליו האגרת בבשורה.

(ההמשך במחברות הבאות)

ד

בקורת ספרים חדשים

מציאת הארץ החדשה

כולל כל הגבורות והמעשים אשר נעשו לעת מצוא הארץ הזאת (אמעריקא), לכל אגפיה וכו׳, נעתק ונכלל מספרי העמים בשפה ברורה וקלה, ללמד נערי בני ישראל יופי הלשון הזאת ולהודיעם גבורות ה׳ ונפלאותיו אשר יעשה בכל הארץ.

מאתי

משה בן א"א הרבני המפורסם מהו׳ מענדל פ"פ, נדפס בהוצאות המחבר, באלטונא, ה׳תקס"ז.

המעשה הגדול והנורא הזה, בהגלות נגלית לעיני יושבי שלשת חלקי חלד, החלק הרביעי מכדור הארץ (אמעריקא) זה כשלש מאות שנה ע"י החכם קאלומבעס, אשר לא ידע איש ממנו לפניו, מיום היות אדם על פני האדמה עד היום הזה, הוא אחד מהנפלאות היותר גדולות הנעשות מימות עולם ע"י חקרי לב חכמים, וע"י התאמצות שכל אנושי לגלות נסתרים. וכבר הוחקו הדברים היקרים האלה על ספר עם ועם בלשונותם לגויהם, למען ידעו ויתפלאו עליהם דורות האחרונים. והנה בתוך עם בני אשכנז הנוצרים התעודד גבר חכם וסופר מהיר, האדון קאמפע בעיר ברינשוויג, איש אשר הרבה להיטב לנערי בני עמו לכתוב להם הרבה חכמה ודעת בלשון צח קל ומובן, ויספר להם גם המעשה הזה בלשון עמו נעים ומתוק מאוד. אמנם בלשון עברית עוד לא נמצא הסיפור הזה כתוב בכל פרטיה (ואפס מעט ממנו נזכר בספר ראשית למודים ובספר הברית). עד קם בחור נחמד, צעיר בימים ורב בתבונות, ה"ה המשכיל כ"ה משה הנ"ל, והעתיק ספר מציאת הארץ החדשה אשר חבר קאמפע, מלשון אשכנז ללשוננו הקדושה, והמעתיק הלך בעקבות המחבר האשכנזי, ויעש גם הוא מטעמים, להטעים הענין לחיך נערי בני ישראל, ולשונו צח ונקי מאוד, דרוש הוא לכל חפציו, וירוץ כל קורא בו. ובמקומות רבים הפליא המחבר לכתוב בלשון עברית צחה ונעימה מאוד, כפי הנאות לענינו. ואציג פה איזה ציונים מהעתקת הספר הזה.

"(עמוד צ"ב) ויזכור קלומבא את העיר החדשה אשר בנה על אי דאמינגא לכוננה לעיר מושב.

ועד כה לא ישב אדם שם, לעבוד את האדמה ולזרעה, כי לא נמצא שם עובד אדמה. ויהי עם לבבו להוציא מארץ ספרד כל חכם לב וחושבי מחשבות לעשות בכל מלאכה ועבודת אדמה, גם לבנות העיר על תלה עד כלותה. ויהי אחרי כן ויהפך לבב קלומבא לאמור: אם אוציא עובדי האדמה מארצנו, והיתה הארץ הזאת שממה, אין חורש ואין זורע, ומדוע אעבירם מנחלתם? — ויועץ את המלך לאמור: עשה זאת איפא וקרא דרור לכל האסורים בבית הסהר, כל הורג נפש, וכל איש אשר דתו להמית, ואביאם אל ארץ החדשה לעבדה ולשמרה, ולבנות העיר על תלה, ואעבוד בהם בפרך. וייטב הדבר בעיני המלך, ויעבור קול בכל מלכותו לכל שרי בית הסהר, לאמר לאסורים צאו. ויתאספו כל אנשי דמים ומרמה לעבור ארץ הודו.

וקלומבא לא מחכמה עשה זאת, לאסוף אליו כל נבל ובני בליעל להושיבם על אדמת נכר; כי בלבבו חשב להעבידם בפרך, והמה הלכו בשרירות לבם הרע, כאשר הרשיעו לעשות מנעוריהם. — כי לא מהרה ישוב הרשע מרשעתו, וגם כי יזקין לא יעזוב חטאתו. — ויפתו גם את לב צדיקים ללכת בדרכם למען ספות חטאת על חטאת, ותמלא הארץ חמס וחברי גנבים. וכו'"

עמוד ל"ח, בתארו חום השמש אשר סבל קלומבוס ואנשיו בעברם דרך ים תחת קו המשוה (אֶקוואַטאָר) יאמר בזה הלשון;

"והשמש זרח על האנשים. ויתעלפו וינועו כשכור בשממון ודאבון נפש, ולא ידעו מה יעשו, כי השמש ירה חִצָּיו והכה על ראשם, וְהֵמות היין נבקעו, ויבאשו כל המים אשר בידם, וירקב כל האוכל, ונשחת וירם תולעים. וישאלו את נפשם למות, כי פחדו לרגעים, פן תבער אש השמש באניות ותשרפנה מחומו. וילכו קודר ומכאובים (?), ומכף רגל ועד ראש אין בם מתום, ויפלו ארצה, כי לא היה להם כח לעמוד על רגלם, כי לא אכלו ולא שתו כל היום, וגם שינה לא היה להם מחורב היום. וקלומבא גם הוא שוכב בראש האניה בשברון מתנים ומרירות לב, וגם הוא חולה למאוד. וישאלו למים, כי גרונם נחר מצמאון. ויצעקו אל קלומבא, הושיעה נא כי נמות הפעם! — ויהי בדברם אליו, והשמים התקדרו עבים, וירד גשם נדבות בהמון רב, ויקומו וישתו איש באות נפשו, ותחי רוחם."

גם הוסיף המחבר בראש ספרו לוח אחד משמות הזרות, אשר העתיק מלשון עמים, ולא נמצאו בספרי עברית אשר לפניו בכונה מיוחדת. אמנם בהעתקה הזאת מלא המבקר מקום למאן, אף כי סמך המחבר בזה על איזה מחברים חדשים. למשל: קרא את קו המערידיאן קשתות צהרים, והוא שם קשה; וטוב מזה: קוי הצהרים. תחת אופן הסיבוב או ההיפוך (ווענדע צירקעל) ראוי לקרוא: מחוגות הסבוב; ארץ בריטאניא לא יתכן לכנה ריפת, אף שהוא כן לדעת בן גוריון, בכל זה איננו מוסכם וידוע. ארץ מכוננת

(פֿעסטעס לאנד) איננו נכון ומדוקדק, וטוב לכתוב סתם יבשה, כי כן הוא לשון המקרא נכונה. וגם בשתי מלות מדינות היבשה לא תכונה היבשה עצמה, ואיננם רק ההפוך ממדינות הים (הנמצא בתלמוד). גבעות קצוי ארץ (פֿארגעבירגע) איננו יפה, כי שפת הים לא נקראה קצוי ארץ, ונכון לקראם הרי השפה. מלות כומר רומי (פאפסט) איננו שם מוגבל, כי כמה כומרים יש ברומי, ונכון ראש הכומרים, או ראש כומרי רומיים.

מלבד אלה נמצאים עוד במקומות מעטים בספר הזה איזה קושי בלשון, ונאמן הוא בעל המחבר המשכיל לתקנם מעצמו בהדפסה השנייה.

ובכלל הוא ספר יפה אף נעים, ותועלת לכל חפצי לדעת דברי הימים משנים קדמוניות, וטובה עשה המחבר לבני עמו בהעתקתו הנעימה הזאת. ונדפס באותיות יפות ונייר יפה מאוד. וראוי לכל אוהב לשון וספר עברית לקנותו ולשומו בין אוצרות ספריו, ובפרט אנשי פולין היקרים, אשר לא יקראו ספרי עמים, אליהם נאה ויאה לקנות הספר הזה לקרוא מתוכו המעשה הגדול הנ"ל. והמחבר בענותנותו יתירה לא אץ להפיץ ספרו על פני הארץ, ומונחים הרבה מגלות ממנו בחדרי משכיותו, וזה עצרהו מלהוציא חלק שני מספר הנ"ל הנדמה לטוב ויופי חלק הראשון, כי עוד לא הושב לו כסף ההוצאה מהדפסת חלק הזה. לכן חושו ובואו כל מוכרי ספרים לקנותו ולהפיצו בישראל.

נמצא לקנות (במקח 24 שילינג, או 16 ג"ט פרייסיש קוראנט) בהאמבורג אצל ר' חיים ראהלעס, ובברלין אין הערן יאקאבס קונסט אונד ביכער האנדלונג, שפאנדויער שטראסע (נומרא 23).

נאכטראג

צו דעם נאמענס פערצייכניס דער הערען אבאנענטען דעס מאסף.

(נאך אלפאבעטישער ארדנונג.)

אלטונא

פו"מ ר' איצק שיף
ר' זימלה ווינר
ר' וואלף פ"פ
ר' מאיר ליפשיטץ

האמבורג

הערר אלכסנדר דאנציגר
— אפפענבאך
ר' בער רעע
ה' גאטשאלק & זאלאמאן
ר' דוד בר"ז הנובר
הערר דוד ראובן
הערען געברידער היינע 2.
ה' מי האארבלייכער
ר' הירש בר"מ גלאגוי
ר' זעליג ב"ר ליפמן כהן
ר' חיים ראהלעס 25
הערר יואל איזאק
ר' יואל נייאוויד
ר' יעקב בר"א קליף
ר' יוסף שלאהאוו
ר' ישעי' ליב במהו' משה
ה' א. ג. כהן
ר' ליב בייאפוס
מהו' ליזר ריסר
ר' משה הירץ
ר' משה דיססעלדארף
ר' משה פ"פ
ר' משה ב"ר רפאל האאר-
בלייבער
ר' מאיר גאנז
ה' מאיר יפה
ה' סענדר יאקאב
ה' פייט פערנבאך
ה' פאלק ווילדא

ר׳ רפאל ארי׳ פ״פ
המנהיג ר׳ ראובן רעננער
ה׳ ראובן עט מארקוס
ר׳ שמואל ווארבורג
ר׳ שמשון האם

קאפפענהאגען

ה׳ אי׳ ל׳ אמזעל
— פ׳ אראנסזאן
— זאמועל איזאק
— בינג עט קאליש
געזעללשאפט דער פער-
איניגטען פריינדע
ה׳ ל׳ הארטוויגסאן
— מ׳ הארטוויגסאן
— ל׳ ב׳ פאן האללע

ה׳ ע׳ וועעל
— ר׳ וועעל
— כ׳ זימאנסזאן
— ה׳ ז׳ פריער
— מייער מ׳ מייער
— מ׳ ל׳ נאטאנזאן
— א׳ מ׳ קאהען
— א׳ ראפהעל

פרשידנע שטעדטע

פו״מ ר׳ משה בלאך
אין מייסלינג
ר׳ שלמה אין האללע
ר׳ יעקב ליב פרענקל
אין בראד׳

לוח הטעות

עמוד ח שורה ט תחת בא קרא באו

— כ — כד — מכהכים — מכהגים

— כח — כה — ך יקושים — כשך יקושים

— כז — כא — יקר — ישר

— מח — ג — קואחאפפער; — קואפפער;

— ע — א — כתש — כחש